

Marija Stanonik
Ljubljana

SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

Koncept za revijo

Uvod

»Besedna umetnost uporablja za svoje izražanje jezikovna sredstva. Iz njenega debela se razraščata dve veji: slovstvena folklor in literatura. Kakor je literatura umetnost knjižnega jezika, je slovstvena folklor umetnost narečij. Vsaj v preteklosti je bilo brez dvoma tako; zdaj, ko se meja med narečji tudi pri nas počasi zabrisuje, je primernejše reči, da je slovstvena folklor umetnost govornega jezika, tako zajamemo v definicijo tudi dela v (pokrajinskih) različicah pogovornega jezika. Slovstvena folklor je prvotnejša, saj sodi po svojem rojstvu v čas izrekovanja človeške besede sploh, se pravi v obdobje pred 100.000–13.000 leti. O tem pomenljivo priča tudi starogrški izraz *mythos*, ki pomeni hkrati besedo, govor, zgodbo, bajko, pravljico. Najstarejše svetovne literature pa so nastale šele pred več kot štiri tisoč leti, vendar so po zaslugi pisave (materialne obstojnosti) kmalu pridobile vsestransko prednost pred slovstveno folkloro. Še posebej se je to zgodilo tedaj, ko so začeli merila literarnega oblikovanja nezrelo prenašati na slovstveno folkloro, kot da bi pozabili, da gre za dva razmeroma samostojna sistema. Meja med njima res ni nepropustna, saj gre enkrat za občutnejše, drugič za komaj zaznavno medsebojno vplivanje tako glede na snov kot način upovedovanja.« (*Slovenska slovstvena folklor* /Klasje/, DZS, Ljubljana 1999, 42–43)

1. Opis stanja

1.1. Slovenski slovstveni folklori se je ljubiteljsko ali na robu svojega siceršnjega poklicnega, strokovnega in znanstvenega zanimanja posvečala vrsta posameznikov. Med njimi slovstvena folkloristika posebej omenja Valentina Vodnika, Emila Korytko, Stanka Vraza, Matevža Ravnikarja-Poženčana, Gašperja Križnika, Matijo Valjavca, Karla Štreklja, Jožo Glonarja, Ivana Grafenauerja, Jožeta Koruzo.

1.2. Velika škoda ne samo za omenjeno stroko, ampak tudi za slovensko kulturo in narodno samo-zavest je, da na novo ustanovljeni slovenski univerzi leta 1919 ni bilo mesta za samostojno stólico iz področja, ki ga s skrbno pretehtano terminologijo danes imenujemo slovstvena folkloristika.

1.3. Leta 1952 je bil pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje. Po zaslugi njegovega prvega upravnika Ivana Grafenauerja je postal Milko Matičetov prvi slovenski poklicni raziskovalec izrecno slovstvene folklorne. Njegovo ime bo za vedno ostalo povezano predvsem z Rezijo, kjer je zbral čez 3000 enot slovstvene folklorne, predvsem pripovedi. Že to kaže, da je odličen terenec, medtem ko ga teoretična vprašanja odbijajo.

1.4. Toda v hudih polemikah o razmerju med etnologijo in različnimi panogami folkloristike v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja se je izkazalo, da se ravno zaradi pomanjkanja refleksije o sebi prav slovstvena folkloristika, ki je bila najbolj na udaru, ne more niti braniti, kaj šele enakovredno spuščati v dialog in diskusijo, saj ji manjka ustrezni pojmovni aparat, urejena terminologija in dinamična metodološka koncepcija.

1.5. Cilji sodobne znanosti so že zdavnaj presegli raven zgolj zbiranja gradiva, ki je ravno v slovstveni folkloristiki nepogrešljiva faza, saj nekako nadomešča pisatelja pri literarnem ustvarjanju. Srečevanja z ljudmi v tej zvezi so praviloma psihološko izredno bogata, za trezno znanstveno raziskovanje pa ravno zaradi velike čustvene angažiranosti zbiralca, da pri nosilcih slovstvene folklorne sproži ustvarjalni proces, ki ga sam tako ali drugače prestreza (z zapisovanjem ali snemanjem), lahko tudi ovira, saj ga lahko nekako omotijo in pozabi, da je poleg zbiranja gradiva – in morebitne objave – po današnjih kriterijih znanosti do cilja še dolga pot.

1.6. Prve zgleda, da se dá tudi to, teoretično tako zanemarjeno področje, obravnavati popolnoma seriozno, sem dobila pri zagrebški folkloristki svetovnega slovesa, dr. Maji Bošković-Stulli. Njene razprave so mi bile izhodišče za seznanjanje s tujo strokovno literaturo na tem polju, vendar pa sem v svojih vedno spoštljivo upoštevala tudi domače gradivo. Tako polagoma, a sistematično nastaja slovenska različica teorije slovstvene folklorne.

1.7. Po premisleku, da sta eden ali dva profesionalna zbiralca gradiva vsekakor daleč premalo, sem začela iskati sodelavce na terenu, od učencev po osnovnih šolah, ki za tako delo rabijo mentorje, do najstarejših, ki se jim morda že tresejo roke, ko zapisujejo svoje spomine na doživetja in pripovedi iz svojega otroštva. Tako se je s pomočjo različnih (včasih tudi tekmovalnih) razpisov, objavljenih po šolskih in tovarniških glasilih in v nekaterih lokalnih in popularnih časopisih, nabralo več tisoč enot gradiva, ki seveda ni vse prvovrstno, a za študijsko rabo kljub temu marsikdaj dobrodošlo.

1.8. Ob teh akcijah se je izkristalizirala ideja za sedanjo knjižno zbirko Glasovi, v katerih je doslej izšlo 20 knjig s čez 5000 folklornimi in drugimi pripovedmi. Vsak avtor posamezne knjige iz te zbirke se izšola v dobrega terenskega delavca. Glede na objavljene knjige jih je doslej vsaj dvajset. Navadno nabere več gradiva, kot ga moremo spraviti v knjigo, in škoda je, da nima možnosti za nadaljnje objave v periodiki. Prav tako bi bile dobrodošle njegove bogate izkušnje z dela na terenu, ki bi si jih med seboj izmenjavali, prav tako pa bi koristile učiteljem in strokovnjakom.

2.2. Cilji in namen

2.1. Iz časopisja v drugi polovici 19. stoletja se lepo vidi, kakšen položaj je v slovenski kulturni zavesti doživljala naša slovstvena folklor. Ko je poenjalo romantično navdušenje zanj, se je prostor za objavo gradiva začel krčiti, dokler ni pristala na platnicah *Dóma in sveta* in *Ljubljanskega zvona*, nazadnje pa je še tam usahnila. Podobno se godi dandanes s strokovnimi objavami. V okviru jezikoslovnih ali literarnovednih revij delujejo obrobno, kar je z njihovega vidika seveda razumljivo. Vendar je to le del resnice. Slovstvena folklor ima v nekaterih pogledih lastne zakonitosti in zato jo je treba obravnavati njim ustrezno, da bi v razmerju do literature dobila enakopraven in enakovreden položaj. Obstaja več teorij o njeni samostojni identiteti. Npr., po nauku češkega strukturalista Jana Mukařovskega, je za literaturo značilno, da v njej estetska funkcija prevladuje, v slovstveni folklori je navzoča poleg drugih funkcij, a praviloma ne prevladuje, medtem ko je pri predmetih etnologije odsotna, če pa že je navzoča, je zanje to irelevantno / zane-marljivo.

Toliko torej o smiselnosti posebne revije za slovstveno folkloro s teoretičnega vidika.

2.2. V zvezi s spredaj navedenimi akcijami sem pred leti sistematično pregledala vsa arhivirana šolska glasila v Slovenskem šolskem muzeju. Marsikatero od njih je celo številko ali del nje dalo prostor slovenski slovstveni folklori. Iz prizadevanja mentorjev / -ic v tej zvezi sem ugotovila, da po slovenskih šolah obstaja posluh zanj, le da so v strokovnem pogledu marsikdaj prepuščeni sami sebi. Delno je temu odpomogel priročnik *Slovstvena folklor v domačem okolju* (Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 1991, 1993²), ki je postal dokaj priljubljena opora pri tovrstnem delu in ga deloma tudi poživil. Tu pa nastane ozko grlo. Učenci imajo morda še možnost, da predstavijo rezultate svojega prizadevanja v šolskem glasilu, mentorji / -ce pa tako rekoč ne. Obstoječe slovenistične revije so zasedene z gradivom, ki se nanaša izrecno na jezik in literaturo, slovstvena folklor pride v poštev le tedaj, kadar je tematsko ali oblikovno povezana z literaturo. Tako svojih izkušenj in rezultatov svojega dela marsikdaj ne morejo niti predstaviti, kaj šele uveljaviti za ustrezno napredovanje, kar se vidi iz zadržanosti do izbranih tém take vrste, ki so jih nekatere udeleženke hotele predložiti za seminar ob slavističnih zborovanjih. Vloženo delo tako nima pravega učinka, ker ga ni kam plasirati, ostaja v predalih, kvečjemu se vé zanj na lokalni ravni, udeleženci akcij so prikrajšani za zaslužen priznanje, stroka pa za vire, ki bi ji utegnili olajšati posamezno raziskovalno nalogo in okrepiti kakšno tezo. V ta namen bi bile občasno razpisane raziskovalne naloge te vrste, kot sta to počela nekdanji *Pionir* / *Gea* in *Pionirski list* / *Pil*, morda tudi tekmovalnega značaja, a ne pretirano, da bi ne odbili manj zmogljivih.

2.3. V novem šolskem učnem načrtu za devetletno osnovno šolo je za tretje triletnje v izbirni predmet šolsko novinarstvo uvrščena tudi slovstvena folklor.

Učni načrt med funkcionalnimi cilji zanj navaja, da učenci:

- spoznavajo slovstveno folkloro in se seznanjajo z možnostmi njenega pridobivanja, urejanja, dokumentiranja in arhiviranja,
- pridobivajo gradivo slovstvene folklore na terenu,

- folklorno gradivo objavljajo v šolskih in javnih glasilih,
- uporabljajo priročnike, leksikone, slovarje.

V podrobnejši razčlenitvi med drugim opozarja:

- na razlikovanje med slovstveno folkloro, folklorizmom in literarjenjem,
- na branje zbirk slovenske slovstvene folklore,
- na zapisovanje krajših in daljših folklornih besedil,
- na načela dokumentiranja,
- na uvajanje v redakcijsko delo,
- na raziskovanje šeg, navad, otroških iger itn.
- na kriterije za objavo v javnih občilih.

Mnoge izmed njih so učitelji že uresničevali, vendar ta načrt prvič s konkretnimi predlogi vodi in upam, da tudi zavezuje učitelje in učence.

Samoumevno je, da bi se z nabranim gradivom učenci radi predstavili in zakaj ne bi omogočili (naj)boljšim, da se izkažejo tudi pred širšo javnostjo, stroka pa tako dobi v svojo evidenco gradivo, ki ga lahko koristno uporabi za svoje raziskave. Njihovim mentorjem bi bila nova revija v spodbudo tako za izmenjavo izkušenj pri terenskem delu, kakor tudi za predstavitev vseh treh ravni slovstvene folklore (tekst, tekstura, kontekst) ob konkretnem zbranem gradivu in tudi jezikovne ali literarnovedne analize o razmerju med slovstveno folkloro in slovensko literaturo bi bile dobrodošle.

2.4. Treba je upoštevati dejstvo, da se na šolah odločajo za zbiranje folklornega gradiva na terenu različni krožki (novinarski, turistični, zgodovinski) z zaledjem in sodelovanjem različnih šolskih predmetov (slovenščina, zemljepis, zgodovina, risanje).

2.5. Prav tako je treba poudariti, da slovstvena folkloristika že lep čas ne sprejema teze, da je slovstvena folkloro omejena samo na kmečko okolje. Da obstaja tudi na slovenskih tleh t. i. urbana / mestna slovstvena folkloro, nam priča enajsta knjiga iz zbirke Glasovi, v kateri so zbrane anekdote in smešnice o idrijskih rudarjih. Vsako okolje ima svojo, tudi študentski domovi in hodniki bolnišnic. Pa o tem več v predvideni reviji!

2.6. V novi reviji bi lahko aktivirali pridobljeno znanje in izkušnje s terena sodelavci pri zbiranju gradiva za zbirko Glasovi, pri kateri so se doslej ravno učitelji najbolj izkazali. Škoda, da po objavljeni knjigi, ko jim gradiva še ostane, nimajo kam z njim, javnosti in stroki (= slovstveni folkloristiki) ni dostopno, polagoma njihova volja za delo oslabi ali se zniža njegova kakovost. Tako pa bi stalno angažiranje vsaj nekaterih od njih polagoma privedlo do zvišanja ravni v metodologiji pri ukvarjanju z našo slovstveno dediščino in sodobnimi oblikami slovstvenega ustvarjanja lokalne narave, ki gre od ust do ust ali sodi v literarjenje.

2.7. To pomeni, da je v vertikalni klasifikaciji za stopnjo bliže literaturi, saj ji je grafično enako, jezikovno lahko tudi ali pa se meša z narečjem ali eno od variant pogovornega jezika, tematsko se praviloma navezuje na lokalno okolje in ponavadi računa na njegove sprejemalce. Gre za vaške kroniste, lokalne pesnike itn., ki ne

bodo nikdar prišli v reprezentativne literarne zgodovine, a dajejo s svojo dejavnostjo žlahten pečat svojemu kraju in času in s tem omogočajo rasti zahtevnejšim odjemalcem ravno zato, ker jih ti odklanjajo, neozaveščenim pa, ker jim spodbudijo zanimanje tudi za druge njim, enake ali konkurenčne ($\pm$ postopek). Vsekakor jih je treba imeti za (metaforično gledano!) hribčke in hribe, po katerih se pride na slovenski literarni Triglav, da ne rečem Olimp.

2.8. Odkar poteka na Oddelkih za slovanske jezike in književnosti v Ljubljani in Mariboru (30 oziroma 60 urni) kurz iz slovstvene folkloristike, imajo nove generacije študentov možnost sistematično se seznaniti s slovstveno folkloristiko. Nekateri od njih so se že odločili za diplomske naloge. Najlepše priznanje za njihov trud na začetku njihove poklicne poti bi bila možnost objave vsaj odlomka iz njihovega diplomskega dela, saj bi jih smeli imenovati prve kvalificirane raziskovalce slovenske slovstvene folklore.

2.9. Konceptualno bi se revija lahko povezala tudi s slovensko dialektologijo in bi tako v njej med drugim sproti objavljala narečno besedišče in s tem spodbujala k temu tako nujnemu delu omenjene vede.

2.10. Na koncu, a ne nazadnje, želim poudariti, da bi zamišljena revija segla tudi v slovensko zamejstvo. Znano je, da je klasična slovstvena folkloristika ravno v zunanjem koncentričnem krogu slovenskega kulturnega prostora najbolj živa in najbolj cenjena. Rada bi, da bi se v reviji počutili popolnoma enakopravne tako nosilci, posredovalci kakor tudi strokovnjaki. Ob odpiranju Slovenije v Evropo in vključevanju v Evropsko zvezo bodo meje polagoma postajale bolj propustne, to bo poleg dobrih posledic prineslo tudi kaj vprašljivega, med drugim večjo odgovornost do ohranjanja narodne identitete. Tudi slovstvena folkloristika in stroka, ki se z njo ukvarja, imata pri tem lahko svojo nalogo.

Summary

The Folklore of Literature

A reader is first warned about the differences between studying the folklore of literature and the literature itself. The author strives for a systematic work of the theoretical Slovene variety of the folklore of literature and the need for a special professional magazine. A new curriculum for a 9-year primary school prescribes the folklore of literature as a selective subject with its clear functional aims. Therefore the author is convinced that collecting and processing of the material on the fieldwork will increase. The best achievements should be presented in public, moreover, the profession could use the published materials for further researches.